

Frit

38. årgang • nr. 2-3 • 2010

NORDEN

Fra retsstat til politistat

Hvad er det dog, der sker i disse år? “Et juridisk galehus” har nogen sagt som beskrivelse af tilstanden. Det er stærke ord fra en anden og vel endnu mere alvorlig situation. Men dog er det her udtrykt, at der sker noget, og at det er rivende galt, hvad der sker.

Egentlig har vi vist i lange tider været mærkeligt ubekymrede over situationen. Vi vidste jo, at her i landet var alt i skønneste orden. Staten var vores store beskytter, politiet havde travlt med at hjælpe ællinger over gaden, og vækkede nogen os tidligt om morgenen, var det mælkemanden. Så uskyldigt et samfund!

Men uskylden er tabt. Hvordan er det dog gået til? Hvem har villet det? Og hvad gør vi nu? Området er stort og kalder på mange slags artikler, jordnære beskrivelser, debatterende oplæg så vel som dybere overvejelser. Især forholdet mellem demokrati og retsstat har vor interesse. I hvor høj grad betinger de hinanden? Etablerer demokrati retsstaten? Eller betinger retsstaten, at demokrati er muligt? Passer staten på os? Eller er staten en trussel? Og forandres magtforholdet mellem stat og borger? Hvem passer på os, hvis det er staten, der truer?

*

Det var vores oplæg til dette nummers bidragydere. Og man må sige, at vi fik tankevækkende bidrag.

Preben Wilhjelm gør opmærksom på, at det var langt bedre før. Retsplejeloven fra 1919 beskyttede klart den enkelte borgers frihed. Man var meget bevidst om at beskytte borgeren mod statsmagten.

Det er man ikke mere. 11/9 tænker vi alle, men Bent Greve ser væsentlige forandringer allerede fra begyndelsen af 90-erne. Mange af bidragyderne siger, at vi har adskillige træk fra politistaten, at vi udvikler os den vej. Det rejser unægtelig det spørgsmål: hvornår har vi politistaten? Hvordan kan vi vide det? Hvad er kriteriet?

Et svar kunne være: når lovgivningen prioriterer politiets magtbeføjelser på bekostning af borgerens retssikkerhed. Påfaldende i øvrigt, at de politikere, der taler højest og skarpest om retssikkerhed, tænker på borgerens sikkerhed for andre misliebige borgere. Det giver dog en anden debat, end når det handler om at sikre alle borgere mod overgreb fra statsmagten.

Ørebech pointerer, at overvågning uden konkret mistanke betyder, at politistaten er her. Og der er vi jo nu, i Danmark uden videre opmærksomhed, i Sverige efter voldsom debat, i Norge med en mulighed for at slippe - måtte Norge blive et foregangsland her, der er større muligheder for udenfor-landet Norge.

Hvad kan vi da gøre, nu vi sidder i suppedasen? Toni Liversage peger på civil ulydighed som en sidste mulighed i sager, der er helt låst fast. Christiane Hach siger, at vi skal tale. Og det kan vi da - vi kan tale, skrive i avisen, udgive temanumre. Men nytter det?

Er retssikkerhedsbestemmelser med forsamlings- og ytringsfrihed og grænser for politimagt ikke nok så konstituerende for demokratiet end bestemmelser om valgret til lovgivende forsamlinger? Vi har jo da set hensynsløse diktatorer acceptere og endog udnytte, at der da er mulighed for at stemme. En valghandling kan bevare diktatorens trone.

God fornøjelse med læsningen af vore indsigtfulde og engagerede skribenter!

Lissie Thording

Læs i dette temanummer

- Et retskulturelt forfald,
Preben Wilhjelm side 2
- Terrorfrygten og
frihedsrettighederne,
Vagn Greve side 4
- Civil ulydighed som en sidste
udvej,
Toni Liversage side 9
- Flere og flere børn kommer i
fængsel,
John Hatting side 11
- Antiterrorpakkerne – et
produkt af den strafferetlige
globalisering,
Jørn Vestergaard side 12
- Terrorlovene får mig til at
huske, *interview med*
Christiane Hach side 14
- Passer staten på oss – eller
truer den oss?
Peter Ørebech side 16
- Er demokratiet blevet et
problem?
Flemming Jensen side 18
- Hvem bestemmer – egentlig?
Lave K. Broch side 19
- Større ulighed og mere
fattigdom,
Knud Vilby side 21
- Nordiske noter, side 22
- Nordisk fjellrev,
Egil Lejon side 23
- Høringsuttalelse fra foreningen
Fritt Norden-Norge side 24

Et retskulturelt forfald

Med terrorpakke I og Den europæiske Arrestordre i 2002 samt terrorpakke II i 2006 er der sket et retskulturelt forfald, som er mere vidtgående end i de foregående 80 år tilsammen, skriver PREBEN WILHJELM, som er tidligere folketingsmedlem for Venstresocialisterne. cand. mag i kernefysik og lic. jur. om tvangsindgreb

Det er først og fremmest i retsplejen, man kan aflæse den enkelte borgers beskyttelse mod statens magtudfoldelse, som karakteriserer retsstaten til forskel fra politistaten. Selv om 1919-reformen var 70 år, hele tre 'proceskommissioner' og heftige politiske kampe undervejs, og selv om den endte som et kompromis mellem det mere progressive Folketing og det mere konservative Landsting, var det en bemærkelsesværdig vidtgående reform, som vi har grund til at glæde os over den dag i dag.

Lad mig eksempelvis nævne noget så fundamentalt som vilkårene for frihedsberøvelse:

Det mindste indgreb, en *anholdelse*, var allerede i grundloven begrænset til højst 24 timer, før frihedsberøvelsen skulle prøves ved domstolene. Men selv dette indgreb fandt man så alvorligt, at en anholdelse krævede en dommerkendelse, at det normalt skulle foretages af politimesteren selv, at det udelukkende havde til formål at få en dommer til at tage stilling til, om der var grundlag for *varetægtsfængsling*, at det kun undtagelsesvis måtte omfatte en overnatning, og at denne i så fald ikke måtte foregå i et arresthus.

Varetægtsfængsling forudsatte *begrundet* mistanke om en forbrydelse af en vis alvor, men derudover åbenbar risiko for flugt, bevisødelæggelse eller gentagelse. Den sidste hjemmel kom først med efter store betænkeligheder, fordi det indebar en formodning om fremtidig adfærd.

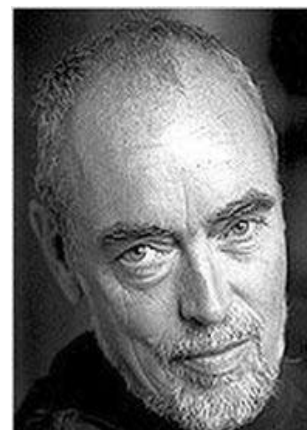
Også når det gjaldt ransagning og andre indgreb mod privatlivets fred var reformen udtryk for et stærkt ønske om at beskytte den enkelte mod statsmagten. Det var nok ikke uden betyd-

ning, at et stort antal af Folketingets medlemmer på egen krop havde mærket statens vilkårlige magtanvendelse i provisorietiden under Estrup.

Restriktionerne for magtudfoldelsen kan visse steder forekomme mere idealistiske end realistiske. Men de demonstrerer under alle omstændigheder, hvor stor vægt den tids retspolitikere lagde på beskyttelsen af den enkeltes frihed.

Misligholdelse af arven

Med skam at melde har tendensen siden da snarere været at nedbryde end at forsvare og udbygge beskyttelsen af den enkelte borger. Frihedsberøvelse uden dom har fundet sted i langt større omfang end forudsat af reformens fædre. Anholdelse kræver ikke længere en dommerkendelse, foretages rask væk af enhver politimand eller aspirant, og ikke kun, som oprindeligt tænkt, for at kunne fremstille den pågældende for en dommermed henblik på varetægtsfængsling. Det gælder i dag kun omkring 5% af de anholdte. De tre begrundelser for varetægtsfængsling er opretholdt, de oprindelige betænkeligheder ved fængsling på formodning om fremtidig adfærd er forduftet, hvortil kommer en fjerde fængslingsgrund, som ville have været utænkelig for reformens fædre: fængsling af hensyn til 'retsfølelsen'! Af Stephan Hurwitz, vores første ombudsmand, præcist karakteriseret som 'foregribende straf'. Samme tendens til øget anvendelse eller ligefrem udvidede beføjelser til magtanvendelse har gjort sig gældende også for andre tvangsindgreb som f.eks. ransagning og indgreb i meddelelseshemmeligheden (brevåbning, aflytning m.v.).

Den såkaldte 'antiterrorlovgivning'

Rigtig galt er det gået efter 2001. Med terrorpakke I og Den europæiske Arrestordre i 2002 samt terrorpakke II i 2006 er der sket et retskulturelt forfald, som er mere vidtgående end i de foregående 80 år tilsammen.

Med terrorpakke I blev der givet vidtgående, nye beføjelser til overvågning og krænkelser af privatlivets fred. Ændringer af retsplejeloven gav bl.a. adgang til at aflytte vore telefoner, bryde ind i vores personlige computere og læse vores e-mails m.v., uden at der er skygge af mistanke mod os selv, nemlig hvis der er mistanke mod nogen, der har ringet eller mail'et til os (hvilket man som bekendt ikke kan gardere sig imod).

Der er nogle gennemgående og dybt beskæmmende træk ved hele den såkaldte antiterrorlovgivning: 1) Meget vidtgående magtbeføjelser og straffebestemmelser er knyttet til et begreb: 'terror', som ikke er veldefineret. 2) Borgerne kan ikke vide præcist, hvornår de overtræder loven. 3) Mange afgørelser træffes administrativt, skal ikke begrundes og kan ikke ankes. Og 4) Terrorhandlinger er kun en mindre del af de handlinger, som er dækket af de udvidede beføjelser. Alt sammen stridende mod de grundlæggende principper for en retsstat.

- Selv forholdsvis banale lovovertrædelser som tyveri, hærværk og husfredskrænkelser skal i grove tilfælde kunne medføre livsvarigt fængsel, hvis de kan opfattes som led i terrorvirksomhed. En noget diffus betingelse for en så drastisk sanktion.

- Det er gjort strafbart at støtte 'terrororganisationer'. Økonomisk støtte kan give op til 10 års fængsel, rene sym-

patierklæringer op til 6 års fængsel. Et særligt raffinement er, at borgerne ikke præcist kan få at vide, hvilke organisationer det drejer sig om.

- PET får til opgave at vurdere enhver, der søger opholdstilladelse, asyl eller statsborgerskab og skal afvise ansøgere, der kan mistænkes for at udgøre en risiko for rigets sikkerhed og den offentlige orden. Hverken de myndigheder, der normalt behandler sådanne ansøgninger (henh. Integrationsministeriet, Flygtningenævnet og Folketingets Indfødsretsudvalg) eller ansøger selv orienteres om grundlaget for PETs afgørelse. Den kan ikke ankes og ikke indbringes for domstolene. Til gengæld kan ansøger være ret sikker på, at mistanken spredes til en lang række udenlandske, ofte dubiose efterretningstjenester.

- Første offer for terrorlovgivningen var Greenpeace, som havde hængt et banner op på Axelborg. Selv ikke den mest fantasifulde anklager ville påstå, at det havde noget som helst med terror at gøre. Men anklagen byggede på, at lovændringerne åbnede mulighed for at dømme for organisationsansvar. Blot et eksempel på, at 'terror' er brugt som murbrækker for generelt udvidede magtbeføjelser.

Udlevering til andre lande

Traditionelt beskytter nationalstaten sine borgere over for udenlandske myndigheder. Indtil 2002 kunne ingen dansk statsborger udleveres til straf- og forfølgning i et andet land (bortset fra en yderst snæver og sjældent anvendt undtagelse for Norge og Sverige). Og en udenlandsk statsborger kunne ikke udleveres for en politisk lovovertrædelse.

Begge disse principper blev fuldstændig opgivet allerede med terrorpakke I. Den åbnede mulighed for udlevering af danske borgere, ikke blot på mistanke om terror, men på enhver mistanke med en strafamme på blot 6 måneders fængsel (EU-lande) eller 12 måneders fængsel (øvrige lande). For udenlandske statsborgere ophævedes forbeholdet for politiske lovovertrædelser.

Med vedtagelsen af Den europæiske Arrestordre få måneder efter, blev

borgernes retsbeskyttelse yderligere svækket. Nu var der ikke kun mulighed for, men pligt til at udlevere, hvis begæringen kom fra et andet EU-land. Vi fraskrev os retten til at vurdere begæringens lødighed eller det pågældende lands retsgarantier og strafudmålinger. Og udleveringspligten var ikke begrænset til terror, men omfattede 32 andre kategorier af lovovertrædelser, helt ned til ulovlig handel med antikviteter og fremstilling af piratudgaver. Vi blev endog forpligtet til at udlevere danske borgere til strafforfølgning for handlinger, som er fuldt lovlige i Danmark! Et eksempel til illustration:

For nogle år siden krævede Litauen, at vi udleverede en russisk statsborger, som søgte asyl i Danmark. Han var tidligere sikkerhedschef på atomkraftværket Ignalina i Litauen og havde overfor DRTV givet detaljerede og kvalificerede oplysninger om sikkerhedsrisici ved Ignalina, hvilket de litauiske myndigheder var rasende over. Som begrundelse for udleveringsbegæringen angav man helt andre grunde, som ifølge den danske afdeling af Interpol bevisligt var falske. Begæringen blev derfor ikke efterkommet. Men havde det været i dag, hvor Litauen er medlem af EU, havde vi været forpligtet til at udlevere ham, selv om vi vidste, at begrundelsen var opdigtet. Det gælder vel at mærke også, hvis han havde været dansk statsborger.

Andre indgreb mod borgernes retsbeskyttelse

Samme tendens til udvidede magtbeføjelser på bekostning af borgernes rettigheder og retsbeskyttelse ses på mange andre lovgivningsområder. Eksempelvis:

- For selv mindre overtrædelser af narkotikalovgivningen er der nu hjemmel til at konfiskere alt, hvad den pågældende ejer. Der kræves ikke bevis for, at værdierne stammer fra narkotikahandel. Konfiskation kan oven i købet ske, selv om den pågældende kan bevise, at han har haft værdierne i mange år. Det er et brud på flere centrale retsstatsprincipper: At anklagemyndigheden har bevisbyrden og at der skal være proportionalitet mellem lovovertrædelsen og sanktionen.

- Også princippet om, at ingen kan holdes ansvarlig endside straffes for andres handlinger, er der givet køb på. Der er skabt hjemmel for også at konfiskere en ægtefælles formue, selv om der ikke er grund til at antage, at værdierne stammer fra kriminaliteten. 'Bevisbyrden' er simpelthen opfyldt med fremlæggelse af en vielsesattest.

- Borgernes anmeldelsespligt, som tidligere var begrænset til livstruende forbrydelser og børns velfærd, er for bankfolk og andre udvidet til at omfatte mistanke om skattesnyd, hæleri, ulovlig omgang med hittegods mv. Advokater har tilsvarende fået pligt til at anmelde egne klienter.

- Med nedsættelse af den kriminelle lavalder har man ophævet 14-årige børns beskyttelse mod strafferetlig forfølgelse.

- Politiet har fået beføjelse til rent administrativt at oprette såkaldte 'visitationszoner', hvor de uden skygge af mistanke kan kropsvisitere hvem som helst på offentligt sted. Ved vedtagelsen var det forudsat, at der var tale om meget begrænsede områder, som erfaringsmæssigt var særligt kriminelt belastet. Inden længe havde politiet imidlertid erklæret hele København (og Odense) for visitationszone.

- Den såkaldte lømmelpakke, som giver politiet beføjelse til forebyggende anholdelser, er en trussel mod klassiske borgerlige rettigheder som ytrings-, demonstrations- og forsamlingsfriheden. Det blev begrundet med ekstraordinære sikkerhedshensyn i forbindelse med COP15-mødet, men står fortsat ved magt, og al erfaring viser, at beføjelser til politiet ikke lader sig ophæve, selv om begrundelsen ikke længere er til stede.

Det er karakteristisk for alle disse tiltag, at de er jasket igennem på ganske kort tid og uden lydhørhed over for advarsler fra sagkyndige.

Et lille lyspunkt

Det er tankevækkende, at Grundlovsfædrene i 1849 trods alt har forhindret en væsentlig forringelse af retssikkerheden. Som led i terrorhysteriet, som medførte retssikkerhedsmæssige tilbageskridt i hele den vestlige verden, udvidede man f.eks. i England politiets

